

că istoria Republicii Moldova riscă să fie redusă la adresa injusteților trecutului, iar *discursul* despre *comunism* și *totalitarism* să fie încă prins în faza ‘condamnărilor’. Impresia generală lăsată (și) de acest volum este deci aceea că istoriografia din Republica Moldova se confruntă pe de-o parte cu un interes sporit fără precedent în *re-descoperirea* propriului trecut, parte a unui proces de regenerare specific tranziției, dar încă într-o fază incipientă în ceea ce privește modernizarea (radicală) teoretică și metodologică, sinonimă recuzării ideii obiectivității disciplinei.

Grigore Moldovan

Lucian NASTASĂ (editor), *Armenii din nord-vestul Transilvaniei în anii instaurării comunismului (1945-1953). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2008, 320 p.

Varietatea peisajului cultural al României a îndemnat numeroși istorici să se aplece asupra istoriei diferitelor comunități etnice pentru a se documenta cât mai temeinic asupra aspectelor reale ale trecutului lor. Între aceștia, Lucian Nastasă s-a distins și până acum prin strădania de a publica documente originale referitoare la viața publică a maghiarilor, romilor, evreilor, lăsând astfel izvoarele istorice să vorbească, în loc să dea loc unor interpretări contradictorii și discutabile. De data aceasta a venit rândul armenilor din Transilvania să fie prezenți în istoriografie prin intermediul documentelor care vorbesc nemijlocit despre ei. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj Napoca i-a oferit un sprijin util în acest sens editorului, asigurând suportul organizațional necesar. La fel, Filiala Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, unde este depus fondul numit „Comitetul Democratic Armenesc”, ca parte a Arhivei P.C.R. locale, a pus la dispoziția editorului materialul documentar corespunzător. Completările provenite de la Arhivele Naționale din București întregesc informațiile necesare pentru a face mai inteligibil corpusul de bază, rezultând astfel o imagine relativ armonioasă asupra vieții unui segment etno-cultural mai aparte în viața publică a României postbelice. O pată de culoare interesantă își face loc astfel în peisajul social fragmentat al Transilvaniei de nord-vest.

Comunitatea armeană era puțin numeroasă, cu toate acestea prezenta particularități de o asemenea anvergură încât editorul a considerat necesar să întocmească un studiu istoric introductiv, cu atât mai mult, cu cât numeroase detalii din trecutul acestei populații nu au fost încă pe deplin elucidate. Nu e de mirare acest lucru, întrucât caracterul complex al istoriei armenilor abundă în momente obscure, pentru care s-a pierdut de fapt suportul documentar. Autorul prezintă câteva momente mai însemnate din istoria armenilor, începând cu cucerirea regatului creștin armean de către turcii musulmani în secolul al XI-lea, după care numeroși armeni au fost nevoiți să-și părăsească țara datorită persecuțiilor religioase. S-a format curând o numeroasă diasporă armeană și mai multe valuri de emigranți s-au stabilit inițial în Moldova, apoi și în alte teritorii carpatine. Spiritul întreprinzător și hărnicia i-au propulsat pe armeni tot timpul în avanscena vieții economice a teritoriilor unde s-au stabilit, trezind totodată rivalitatea altor grupuri de populație cu preocupări asemănătoare, ca de exemplu grecii și sașii, care îi prigoneau neîncetat. În cele din urmă, armenii s-au stabilit în nord-vestul Transilvaniei, la Gherla. Pentru a dobândi sprijinul Curții imperiale de la Viena, armenii au adoptat o variantă a catolicismului, denumită a „armano-catolicism”, și în curând au primit numeroase privilegii prin care orașul a devenit un adevărat Armenopolis. Tot astfel, în cursul secolului al XIX-lea, armenii au adoptat maghiara ca limbă de cultură, fără a-și pierde conștiința originii etnice. Oricum, situația lor era cu mult mai bună decât a celor rămași în Imperiul otoman, unde au suferit imense persecuții, de altfel un adevărat genocid începând cu anul 1915. Cea mai mare parte a armenilor trăiau după Primul Război Mondial în Rusia Sovietică, unde au câpătat ulterior statutul de Republică Socialistă Armeană. Cum practic și România a ajuns sub ocupație sovietică după cel de Al Doilea Război Mondial, comunitatea armeană putea fi folosită pentru „consolidarea prieteniei româno-sovietice”. Puterea comunistă în curs de instaurare a înființat pentru „naționalitatea conlocuitoare armeană” în 1946 Frontul Armeniei, care a organizat inclusiv repatriere a câtorva mii de armeni în Republica Socialistă Armeană. O filială a Frontului a fost înființată și la Gherla, care a inițiat inclusiv cursuri de limba armeană. Editorul remarcă criza de identitate a unor membri ai comunității, care erau concomitent membri ai Frontului Armean, ai Uniunii Populare

Maghiare, ai Partidului Comunist, ca și ai Asociației de Prietenie Româno-Sovietice (ARLUS). La fel, în activitatea organizației de la Gherla se foloseau în paralel limbile armeană, maghiară și română. Fiind coordonată de la București, organizația trebuia să întocmească „planuri de muncă” în stil comunist. Editorul spicuiește cu multă grijă cele mai semnificative aspecte din activitatea organizației de la Gherla. Cum Turcia era membră a NATO, sentimentele antiturcești trebuiau întreținute cu grijă, astfel că s-au organizat numeroase comemorări ale masacrelor antiarmenești din anul 1915. Tot astfel, trebuia cultivată prietenia româno-sovietică, astfel că manifestările consacrate aniversărilor înființării Republicii Socialiste Armene erau și ele numeroase. Desigur, nu puteau lipsi activitățile aniversare legate de zilele de 23 august, 7 noiembrie, 1 mai, ziua de naștere a lui I.V. Stalin. Protestele împotriva „agresiunii americane din Coreea” au fost la ordinea zilei începând cu anul 1950. În același an, organizația își schimbă denumirea în Comitetul Democratic al Armenilor și începe să înregistreze o sensibilă pierdere de viteză, fiind controlată tot mai direct de Partidul Muncitoresc Român, până în anul 1953, când, după moartea lui Stalin, „s-a autodizolvat”, considerându-se că și-a îndeplinit menirea. Bineînțeles, „cei mai vrednici” membri ai C.D.A. au intrat în Partidul Muncitoresc Român. Publicând aceste documente, Lucian Nastasă a pus la dispoziția cercetătorilor un instrument util pentru completarea imaginii generale legate de perioada postbelică, în anii instaurării comunismului. Mărturiile documentare atestă încercările armenilor din nord-vestul Transilvaniei de a-și conserva identitatea, în pofida comandamentelor ideologice tot mai riguroase ale epocii. De altfel, materialul ilustrativ inclus în volum prezintă elemente autentice ale civilizației materiale și spirituale armenești, cum ar fi catedrala armenescă de la Gherla și alte biserici ale comunității, case armenești cu porțile lor atât de caracteristice, cimitirul armenesc, precum și facsimile cu texte armenești, scrise în alfabetul specific utilizat în cultura acestei populații.

Ludovic Báthory

Volker WOLLMANN, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, Vol. I, Sibiu-Hermannstadt, Edit. Honterus, 2010, 356 p.

România dispune de un număr însemnat de vestigii ale dezvoltării tehnico-industriale de-a lungul ultimelor secole. Departe de a fi niște „vechituri inutile”, în cazul conservării judicioase, ele se pot transforma în adevărate bogății pentru viața culturală, așa cum orice urme vechi de civilizație constituie de fapt obiective de studiu, cercetare și popularizare, insuficient valorificate până acum, atât în cazul României, cât și al altor țări europene. Ba chiar s-ar putea spune că România stă mult mai bine în acest domeniu decât țările occidentale, fapt oarecum neașteptat, dar explicabil chiar prin ritmul mai lent de dezvoltare industrială, care a făcut ca vechile utilaje să fie conservate pentru orice eventualitate, uneori pentru a fi repuse în funcțiune. Este o stare de fapt pe care o constată cercetătorul Volker Wollmann, renumit investigator al istoriei mineritului și metalurgiei din antichitate până în zilele noastre, manifestând cu toate acestea o predilecție pentru tehnologia secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania și Banat. Volker Wollmann și-a întreprins cercetările de-a lungul mai multor decenii, ajungând în prezent până în faza în care poate alcătui un inventar aproape complet al patrimoniului preindustrial și industrial din România, în care scop a editat prezentul volum.

Cu toate acestea, cartea de față nu este un simplu inventar tehnico-industrial, ea conține numeroase elemente originale de interpretare judicioasă asupra fazelor de dezvoltare a proceselor preindustriale, în special în domeniul mineritului, metalurgiei, exploatărilor forestiere și a morăritului. Chiar scurta *Introducere* la materialul ce urmează a fi expus formulează anumite opinii personale asupra termenului de „revoluție industrială”, atât de dezbătut în istoriografia universală și românească. Pe lângă aceasta, conține anumite concluzii – am putea spune surprinzătoare – asupra tehnicii populare, considerând că numeroase mori sau șetampuri țărănești concureau ca nivel de productivitate cu anumite instalații timpurii de tip industrial.

Autorul consideră că deosebit de numeroase sunt instalațiile hidraulice de tip tradițional consemnate de Comisia de Stat a Apelor în 1957. De fapt, această *Introducere* ar putea purta și subtitlul *Patrimoniul preindustrial*, subliniind că în România i s-au creat acestuia condiții excepționale de